

SURPRIZE ÎN COPERȚI

Radu SPINEI

Este un fapt binecunoscut de restauratorii de carte veche, că unii legători, pentru a face coperta și cotorul cât mai netede, foloseau uneori, bucăți de hârtie sau chiar coli întregi la căptușirea interioară a legăturilor de piele și în special pergament.

Alteori, ei suplineau lipsa materialelor tradiționale pentru copertile cărților - cartonul sau lemnul - cu așa numitul “carton de maculatură” obținut din suprapunerea mai multor straturi de hârtie, lipite între ele.

Aceste coli de hârtie, în funcție de situația financiară a tipografiei-legătoriei, s-au poate pur și simplu din rațiuni economice de materiale (pentru că în secolul XVI -XVII hârtia era considerată un articol de lux) erau fie coli de hârtie noi, fie coli mai vechi, tipărite, rămase de la alte cărți.

Chiar și pergamentul utilizat la învelirea scoarțelor nu era întotdeauna nou, nefolosit anterior, de multe ori se utilizau și pergamentele scrise pe o parte, al căror verso nescris corespundea perfect criteriilor estetice ale copertii.

Adesea, aceste coli tipărite sau pergamente, conțin texte sau documente prețioase. Uneori descoperim manuscrise sau porțiuni de manuscrise foarte vechi, palimpseste, pagini tipărite din cărți rare, chiar unicate, hărți sau gravuri.

Aceste fragmente pot avea o valoare deosebită, de aceea ele trebuie prelevate cu grijă și restaurate cu maximum de atenție, pentru a putea fi descifrate.

Cărțile cu coperti din “carton de maculatură” învelite cu pergament, se pot identifica relativ ușor în depozitele de carte veche care au sau au avut o umiditate ambientală crescută, timp îndelungat, deoarece, datorită condițiilor de mediu, ele suferă o serie de deteriorări, care, pe lângă efectul lor distructiv, vor evidenția oarecum structura copertilor.

Efectele UR crescute a mediului ambiant, asupra pergamentului și hârtiei cărților vechi din depozite

Excesul de umiditate, din depozite sau locurile de păstrare, menținut timp îndelungat, va genera reacții chimice de hidroliză, care vor avea ca efect degradarea structurii proteice a pergamentului, precum și alterarea adezivului, în sensul reducerii puterii lui de lipire, învelitorile dezlipindu-se de pe scoarțe.

Aceste deteriorări sunt favorizate de natura higroscopică a pergamentului și hârtiei, precum și de procedeele de înclieiere utilizate. Pergamentul și hârtia, fiind materiale higroscopice, au capacitatea de a absorbi și difuza umezeala, ca urmare a capilarității fibrelor proteice și celulozice (tind să absoarbă sau să elimine umezeala pentru a realiza o stare de echilibru în raport cu valorile UR ale mediului ambiant).

Absorbirea și eliminarea umidității din structura fibrelor proteice, va provoca gonflarea pergamentului, deformarea copertilor, înmuierea cleiului utilizat la lipire,

desprinderea învelitorii de pergament în zona aînșlagurilor și ainpapurilor.

După un mecanism asemănător cu cel prezentat anterior, hârtia din coperti va absorbi și ea umezeala, ducând pe lângă deteriorările clasice (halouri, creșterea acidității, alterări cromatice) și la înmuierea cleiului de amidon sau oase cu care erau lipite foile între ele, hârtia din cartonul de maculatură exfoliindu-se mai ales în zona tranșelor laterale.

Dezlipirea foilor mai este favorizată și de procedeele de înclieiere ale hârtiei vechi, ele fiind înclieiate superficial, prin imersarea într-o soluție de clei animal și apoi uscate, înclieierea în masa pastei de hârtie introducându-se abia la începutul secolului al XIX-lea (1806, englezul Illig).

Absorbirea-eliminarea umidității din structura capilară a fibrelor celulozice, va duce în final nu numai la deformarea copertilor, la dezlipirea și exfolierea foilor “cartonului de maculatură”, ci și la afectarea blocului de carte, prin extinderea umezelii (datorită capilarității fibrelor de celuloză). Cartea tinde să se “caște” de-a lungul muchiilor exterioare, să se răsfire sub formă de evantai, închiderea ei nemaifiind posibilă.

Astfel, în depozitele de carte unde întâlnim o UR ridicată, la o verificare atentă a stării de conservare a cărților, se pot identifica relativ ușor cărțile cu coperti “de carton maculatură” exfoliate.

Concret, în depozitul nostru de carte veche am identificat mai multe cărți cu coperti de carton de maculatură exfoliate, cel mai spectaculos caz fiindu-mi oferit de o carte veche, “Polyantheae floribus novissimus”, autor Josepus Langia, tipărită în 1681 la Lugduni (Lyon, Franța) de către tipograful Joanis Antonii Huguetan.

Cartea avea pergamentul dezlipit în proporție de 60%, expunând clar foile “cartonului de maculatură” al scoarței.

La o primă vedere, cartonul părea a fi confecționat prin suprapunerea unor foi tipărite cu text, dar la o examinare atentă în laborator, am mai constatat existența unei foi de hârtie, utilizată drept căptușeală, între învelitoarea de pergament și cartonul de maculatură, care părea să aibă imprimată o hartă pe fața care adera la pergament.

Coperta prezenta deteriorări (rupturi, lipsuri) în zona cotorului, dar dezlipirea completă a învelitorii de pergament nu a creat probleme prea complicate. O hidratare locală cu o soluție alcoolică 40% a permis desprinderea completă a pergamentului de pe porțiunile unde adezivul (probabil clei amidon) mai adera încă.

Dacă adezivul utilizat este mai concentrat, mai persistent, el aderând puternic în anumite zone, putem utiliza diferite metode de dezlipire:

- pergamentul este cu atât mai bine separat cu cât cantitatea de apă folosită la umezire este mai mică. Mucegaiul, adezivul de rășină, cleiul animal, tind să reziste la umezirea cu apă simplă. Pentru a învinge această rezistență, soluțiile alcoolice de etanol + apă distilată sunt cele mai indicate.

- vaporii calzi, atât de utili la separarea fasciculelor de hârtie, nu trebuie utilizați la pergament decât cu maximă precauție, deoarece pot genera acutizarea atacului biologic.

Într-adevăr, hârtia de căptușeală avea imprimată o hartă, și lucrul cel mai îmbucurător era că, căptușeala era făcută dintr-o singură coală de hârtie, de format mare: 41 x 54 cm.

Deteriorarea cotorului exterior a afectat și harta, ea prezentând lipsuri în partea

centrală a desenului. În schimb, caseta hărții era intactă, putându-se identifica autorul, anul, tipografia, tema hărții.

Harta reprezintă cursul superior al fluviului Dunărea, de la izvoare, până pe teritoriul Austriei, executată de cartograful german Jacob Sandraart, la Nurnberg, în 1664:

*“Danubius
Fluviorum Europae Princeps
a fonte ad Ost(r)ia
Nurnberg, MDCLXIV”.*

Restaurarea hărții, după desprinderea completă a colii de hârtie, a fost lesnicioasă, cleiul de amidon rămas, îndepărtându-se complet în faza tratamentului umed (spălare-curățare), hârtia având o textură foarte bună.

După neutralizare (soluție hidroxid de calciu 10%), reîncliere (soluție glutofix 10%) și uscare, completarea părților lipsă cu hârtie japoneză a redat forma inițială a hărții.

Au rămas totuși, impregnate în hârtie, urma bindurilor și a textului imprimat prin presare pe cotor.

Scoarțele de carton de maculatură au fost înlocuite cu carton mucava neutru, învelitoarea de pergament fiind repusă cu clei animal, aseptizat.